

Ukrainian people Taras Shevchenko and his influence on development and becoming of the Ukrainian literary language.

Creative, public, artistic personality of Taras Shevchenko is deep and many-sided. She was and is the object of scientific researches of many sciences are philosophy, histories, literary criticisms, linguistics, studies of art, psychologies and other. The researches of the Shevchenko works' connoisseurs help to understand Shevchenko true, anymore to get to know him. Scientists gave large value to the careful reading of the handwritten texts of poet, in particular to their lexical system, style, spelling, separate letter, logic of the punctuation marks and other language elements.

All life Ivan Ogienko cherished literary Ukrainian, because considered her the spiritual treasury of the Ukrainian people, and Taras Shevchenko – by her creator. Shevchenko took the work, energy of the word of not only contemporaries but also provided powerful influence on next generations. And today Ukrainian literary language – it one of highly developed languages of Europe and whole world.

Key words: *Ivan Ogienko, Taras Shevchenko, Ukrainian literary language, folk-colloquial basis.*

Отримано: 4.02.2015 р.

УДК 811.1'37(045)

Потіпак Ю.А.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РУМЕЙСЬКОЇ МОВ)

Культурно-національна специфіка мовних одиниць завжди викликає підвищений інтерес науковців, оскільки дозволяє висвілити різні рівні прояву певного культурного явища у мові. Культурно-національний аспект розглядається як інформація, що включає різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе в собі асоціативно-образну інформацію носія мови. Тому підвищеною увагою дослідників користується вивчення явища паремії. Існують різні точки зору відносно того, куди відносити прислів'я та приказки, розглядати їх як фольклорний жанр, чи як функціональні одиниці мови, які відносяться до фразеологічного фонду.

Вивченням фразеології та перспектив її дослідження займалися такі дослідники, як В.В. Виноградов, Н.М. Амосова, В.Л. Архангельський, О.В. Кунін, В.М. Телія, Л.Г. Скрипник та інші; серед грецьких вчених слід зазначити таких мовознавців, як Х. Сімеонідіс, С.Г. Біос, Е. Мітула, втім, їх роботи здебільшого стосуються викладення загальних положень фразеології, пареміології та вивчення структурної організації прислів'їв; семантика грецьких паремій вивчена недостатньо. Таким чином, слід зазначити, що незважаючи на велику кількість робіт, присвячених вивченню паремій у вітчизняній та російській лінгвістиці, прислів'я та приказки новогрецької мови, і тим більше румейської, досліджені недостатньо, відсутні роботи компаративного характеру, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Фразеологічний склад мови відноситься до тієї частини лексикону, яка відображає лінгвокультурні особливості носіїв мови, і він є дзеркалом, в якому народ виявляє свою національну самосвідомість та світогляд. Отже, паремії є тим джерелом, яке можна досліджувати на предмет лінгвокультурної інформації.

Метою нашої статті є виявлення семантичних особливостей новогрецьких, румейських та українських паремій на позначення метеорологічних явищ.

Звернення до румейських паремій не є випадковим, оскільки Приазов'я понад 235 років є місцем компактного проживання греків, які у 1778-1780 рр. переселилися з Криму.

В науковій літературі грецьке населення Приазов'я називається по-різному. Здебільшого і вітчизняні, і зарубіжні дослідники використовують термін «маріупольські греки» [6; 5], який поєднує дві етнографічні групи, що мають самоназви *уруми* і *румеї*, що в перекладі означає «римляни» (так себе називали піддані Візантії) [6, 9]. Генетичний зв'язок обох етнічних груп базується на спільній самоназві – еллін (еллінос, еллінець) [6; 5]. Дослідники мови грецьких етнічних груп А. Білецький, Т. Чернишова, О. Гаркавець вказують на те, що більше половини маріупольських греків говорить на своєрідних діалектах, які іноді виділяють у самостійну мову – румейську, споріднену новогрецькій, яка відноситься до індоєвропейської сім'ї мов. Інша їхня гілка – уруми – користується говірками, які відносяться до тюркської мовної групи.

Паремії (прислів'я і приказки) – широко поширений жанр фольклору, це своєрідна енциклопедія народного життя. У них народ знаходив відповіді на всі випадки життя. Найдавніші

прислів'я та приказки пов'язані з усвідомленням людиною свого місця в природі і своєї трудової діяльності [7, 3]. Румеї називають їх «*паромиис*» та «*ритыс*» [3], уруми – «*аталал сѳзлери*» та «*тахмах*» [1, 22]. Незважаючи на посилення останнім часом інтересу до вивчення мови та фольклору приазовських греків (Жарікова Ю.В. [2], Кутна Ю.Б. [10], Христу Х. [11]), паремії не ставали предметом спеціального вивчення. У нашій роботі поряд з опублікованими прислів'ями та приказками греків-румеїв (Кір'яков Л.Н., Патрича Д.К. [3], Хорош М.О. [8]) використано польові матеріали, зібрані під час етнографічних експедицій 2006-2009 рр. у приазовських селах компактного проживання греків.

Дослідники зазначають, що мова румейських прислів'їв архаїчніша порівняно, наприклад, з мовою їхніх казок, а найдавніші румейські прислів'я мають свої витоки у давньогрецьких пареміях, підтверджуючи концепцію походження румеїв. Урумські прислів'я, найдавніші з яких відчутно наближені до східної традиції, відрізняються надзвичайною образністю, метафоричністю, але важко перекладаються українською або російською мовою [6, 18].

На початкових етапах свого розвитку людина ототожнювала себе з природою. Ця уява була доволі примітивною. Люди в процесі трудової діяльності постійно стикалися з прихильними і ворожими силами природи, відчували свою безпорадність, беззахисність. Прагнення отримати добрий врожай, захистити себе породило бажання задобрити сили природи. І людина звертається до магічної сили слова, вірячи, що саме так вона може вплинути на диких звірів і на природні явища. Спостереження людини над природою та віра в її магічну силу знаходили відображення в усній творчості [4, 414].

Проаналізувавши мовний матеріал, можемо побачити, що найбільше уваги люди приділяли таким силам природи, як сонце, дощ, вітер, шанували воду, небо, землю. Згодом первісне значення прислів'їв змінювалося, вони починали вживатися у переносному значенні для зображення абстрактних понять: надії, волі, справедливості та інших, позитивних чи негативних рис характеру людини тощо [4, 414].

Досліджуючи семантичні особливості паремій з компонентом «явища природи», ми дійшли висновку, що їх можна поділити на дві групи: 1) паремії з компонентом на позначення природних явищ, які власне позначають природне явище, та 2) паремії, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, а базуються на переносі якостей чи характеристик на поведінку людей, їх риси характеру, стосунки між людьми, матеріальний стан та інше.

Досліджуючи першу групу паремій, ми виявили низку спільних та відмінних рис в новогрецькій, українській та румейських мовах. Слід зазначити, що найчисельнішою у трьох мовах є група з компонентами на позначення *атмосферних опадів* (дощ, сніг, град): *оцей дощ глухий: не йде де просять, а йде де косять, не йде де чорно, а йде де вчора; ёβρεζε με το τουλόβι / лле як з відра; атыткку аяз, чах та актрис тремны / такий мороз – навіть зірки тримать*.

В українській мові багато метеорологічних прислів'їв пов'язані зі снігом й морозом, а також із дощем: *оце мороз з очима; зима без снігу – літо без хліба; мороз не велик, а стоять не велить, дощ і сніг на небі не зогниють, а на землю придуть; багато грому, мало дощу*; в новогрецькій – з дощем і вітром: *ή θα βρέξει ή θα χιονίσει ή καλό καιρό θα κάνει / або дощ, або сніг, або гарна погода; μετά τη βρόντη, έρχεται και η βροχή / після грому приходять дощ; η καταγίδα η δυνατή και देंτρα ζερίζώνει / сильний дощ дерева з коренем вириває; αν δεν φυσήξει άνεμος, κλωνάρι δεν σαλεύει / якщо не подує вітер, гілка не поворухнеться, в румейській – з сонцем: *илюс-па эн макра, ала хлен / сонце далеко, але гріє; тун пату илюс дуй мурфия, а тун атгарпу – ту дгулия / сонце землі дає красоти, а людині – роботу; ту псило т уба-па, тун илю ти фсалы-то / і високий пагорб сонця не закряє. Це пов'язано насамперед з особливостями клімату.**

Зустрічаються компоненти на позначення явищ природи, відсутні в інших мовах. Так, наприклад, в новогрецькій мові є паремії про землетрус: *μια μέρα ένας σεισμός / один день – один землетрус*, але в українській та румейській цей компонент у прислів'ях відсутній. Це обумовлено тим, що Греція має більш гористий рельєф, ніж Україна, грецький народ пережив кілька землетрусів, які принесли негативні наслідки для культури та соціально-економічного розвитку країни.

В українській мові також зустрічаються паремії з компонентами «*роса*» та «*веселка*», що в новогрецькій мові досить рідке явище: *ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють; майська роса краща вісва; воду з ріки цебром не вичерпаеш, веселку з неба рукою не схопиш; веселка кінцями п'є воду з рік і озер і піднімає її на небо для дощу*.

Щодо другої групи паремій, тобто тих, які містять компонент на позначення метеорологічного явища, але семантично позначають не природне явище, ми виділили в ній такі семантичні категорії:

- **Якості людини, риси характеру:** *дмухни на нього й розсиплеться від вітру* (слабкість); *хай хоч грім з неба* (відповідальність, обов'язковість); *т алытға эн ах тун илю фусиро /*

правда світліша за сонце; *хай мене грім поб'є* (правдивість, чесність); *ах та тона шумука шон дъен перынс* / у нього взимку снігу не випросиш (жадібність); *μετά τη βροχή, κουκούλα* / після дощу [вдягає] капюшон; *όποιος φτύνει κοντρα στον άνεμο, φτύνει τα γένια του* / хто плює проти вітру, плює на свою бороду; *б'ється як риба об лід* (робити марну справу); *τι έκανε*; – *Άνεμο κουβάρι!* / що він робив? – Вітри у клубок змотував (лінь); *μαθημένα τα βουνά από τα χιόνια* / навчені гори снігом; *υγρος вруши ти фоват!* / мокрий дощу не боїться (досвід, досвідченість) тощо.

- **Стосунки між людьми:** *καθαρός ουρανός αστραπές δε φοβάται* / чисте небо блискавок не боїться (чесність, щирість); *η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται* / гарний день видно з ранку (успіх); *ясно, звідки вітер дме; свіжим вітром повіяло; αν δεν αστράπτει, δε βροντά* / якщо немає блискавки, немає й грому; *диму без вогню не буває; δъихос анэму ту хур тар-па ти салэфкит* / без вітру й трава не колишеться (причини якихось подій, зміна подій) тощо.
- **Почуття та емоції:** *тремтіти як осика на вітру; аж морозом сипати поза шкірою* (страх, боязливість); *очі туманом заходять; συννέφιαζε η όψη του* / його обличчя вкрилось хмарами; *δεν έχουνε στον ήλιο μοίρα* / нема в них долі під сонцем (нещастя, горе, печаль); *щоб тебе грім прибив!* (незадоволеність); *ο άνεμος που δεν υποδίζει, άφησέ τον, και ας βουίζει* / вітер, що не перешкоджає, нехай дме; *δε μου κάνει ούτε κρύο, ούτε ζέση* / мені від того ні холодно ні жарко (байдужість); *αγαπάω σαν χιόνι στον κόρφο μου* / люблю як сніг на своїй голові (негативне ставлення до чогось, когось); *ποιος καλός άνεμος σε έφερε* / який гарний вітер тебе приніс; *яким вітром!* (чесподіваність, несподіване прибуття, поява) тощо.
- **Матеріальне становище, ставлення до матеріальних благ:** *викидати гроші на вітер; пустити за вітром* (марнотратство); *μετά τη βροχή ο ήλιος* / після дощу – сонце; *η ευτυχία μοιάζει με χειμωνιάτικο ήλιο. Ανατέλλει αργά και δίνει νεορίς* / щастя схоже на зимове сонце. Встає пізно та заходить рано; *засвітить сонце і в наше віконце* (щастя, талан); *врушиш – флюрия фер!* / дощ золото приносить (багатство, достаток); *з'являться як гриби після дощу* (помноження достатку, велика кількість).

Особливо увагу приділяли прикметам. Спостерігаючи за природою, вони навчалися пристосовуватися до навколишнього світу, жити й працювати в злагоді з природою. Ці знання передавалися з покоління до покоління: *на Марію сильні роси – льони будуть сірі й косі; коли на Юрія грім, буде радість людям всім; όταν ακούς Μάρτη, λάσπη προς και πίσω χόμα* / коли чуєш «безрежень», багно попереду та позаду земля; *ο Φλεβάρης κι αν φλεβίσει, καλοκαίρι θα μωρίσει* / лютий, хоч і лютує, все одно літом пахне.

Цікавим є той факт, що досить велика кількість румейських прислів'їв має повні еквіваленти у новогрецькій або українській мовах: *шумкешу илюс, эн ама митрея манна: дъуї фос, ама тих лен – зимове сонце, як мачуха: світить, але не гріє; υγρος вруши ти фоват!* – *ο βρεγμένος τη βροχή δεν τη φοβάται* / мокрий дощу не боїться. Це свідчить про тісні контакти грецького населення з метрополією та місцевим населенням Приазов'я.

Підсумовуючи, важливо відзначити, що паремії з компонентом «явища природи» мають досить широку тематичну класифікацію в залежності від компонента, який входить до їх складу.

Перспективу подальших досліджень з обраної проблематики вбачаємо у можливості дослідження паремій на предмет зв'язку їх лексичних, граматичних та стилістичних характеристик з впливом, який вони здійснюють у різних сферах життя, а також у можливості порівняння паремій цієї тематичної групи з подібними в інших мовах, зокрема урумської, що є поряд із румейською мовою приазовських греків.

Список використаних джерел

1. Гаркавець О. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О. Гаркавець. – Алма-Ата : Український культурний центр, 1999. – 624 с.
2. Жарікова Ю.В. Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Ю.В. Жарікова. – Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2013. – 20 с.
3. Кір'яков Л. Тисяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків / Л. Кір'яков, Д. Патрича. – Донецьк : Донбас, 1993. – 143 с.
4. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів / Н. Ковальська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 412–418.
5. Назарьев Е.И. Определения «эллин» и «румей», бытующие на территории украинского Приазовья // Мариуполь: история и перспективы: Сб. тр. научн. практ. конф. В 2т. – Т. 2. – Мариуполь : ПГТУ, 2002. – С. 40–43.
6. Пономарьова І.С. Етнічна специфіка духовної культури греків українського Приазов'я / І.С. Пономарьова : автореф. дис. ...канд. іст. наук. – Київ, 1997. – 20 с.

7. Українські прислів'я і приказки / упорядник Т.М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 351 с.
8. Хорош Н.А. Поговорки и пословицы греков Приазовья / Н.А. Хорош // Греки Украины: история и современность [Материалы научно-практической конференции «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры»]. – Донецк, 1991. – С. 155–157.
9. Βίος Σ.Γ. Μετεωρολογικές και γεωργικές παροιμίες [Електронний ресурс] / Σ.Γ. Βίος // Αλεξανδρινή Τέχνη. – Vol 5, No 6 (1931). Σελ. 197–201. – Режим доступа: http://xantho.lis.upatras.gr/kosmopolis/index.php/alexandrini_techni/article/view/1352
10. Κούτνα Ι. Τα παραμύθια των Ελλήνων της Αζοφικής: Καταγωγή, γλώσσα, αφηγηματικές και υφολογικές δομές / Ι. Κούτνα. – Αθήνα, 2013. – 166 σ.
11. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο. Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο – Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική – Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο. Μονογραφία / Χ. Χρίστου. – Μαριούπολη: ΚΠΑΣΜ, 2007. – 306 σ.

Анотація. У статті розглядаються паремії новогрецької, румейської та української мов на позначення метеорологічних явищ та їх семантичні особливості. Зазначаються спільні та відмінні риси у використуванні компонентів, що означають явища природи у різних мовах; аналізуються значення прислів'їв, що мають метеорологічний компонент, але зображують поведінку людей, стосунки між ними, риси характеру, матеріальний стан.

Ключові слова: паремія, семантичні особливості, прислів'я, народні прикмети, риси характеру.

Summary. The article deals with weather related idioms (proverbs and sayings) of Modern Greek, Rumaic (language of the Azov Greeks) and Ukrainian languages and their semantic features.

Proverbs and sayings are a widespread genre of folklore, a unique encyclopedia of folk life. The oldest proverbs and sayings are related to people's conscious perception of the world, themselves in it and their work. Nature observation and belief in its magical power found reflection in oral folk arts.

In the course of investigation it was found that idioms with a component "Natural phenomena" can be divided into two groups: 1) idioms with a component referring to natural phenomena, which actually depict a natural phenomenon, and 2) idioms with a component referring to natural phenomena, which semantically depict not a natural phenomenon, but its characteristics and qualities transferred to human behavior, personality traits, relationships between people, financial status, etc.

Regarding the first group, it was found that in Ukrainian language there are a considerable number of weather related idioms about snow and frost, in Modern Greek – about rain and wind, in Rumaic – about the sun, which is explained by the climate patterns. There are components describing natural phenomena peculiar to only one of the languages (an earthquake in Modern Greek language, a rainbow in Ukrainian, etc.), however they are few.

It was noted that much attention was paid to country lore related to natural phenomena.

The second group of idioms was divided into four basic semantic groups: the quality of human personality traits; relationships between people; feelings and emotions; financial status.

For future research the author sees as a promising opportunity the study of the idioms for connection between their lexical, grammatical and stylistic characteristics and the influence that they have on the different spheres of life.

Key words: idioms, proverbs and sayings, semantic features, country lore, personality traits.

Отримано: 24.01.2015 р.

УДК 811.161.2'282.2(477.85)

Руснак Н.О.

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПАРАМЕТР ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Когнітивна лінгвістика розглядає мову як знаряддя кодування та трансформації знань, адже мова є не лише внутрішньою здатністю людини, вона створена незалежно від конкретного індивіда, надана їй ззовні, при засвоєнні мови людині нав'язується певний обсяг знань, спосіб категоризації й концептуалізації світу, які залежать від внутрішнього рефлексивного досвіду нації. Когнітивна лінгвістика своїм виникненням певною мірою зобов'язана і теорії лінгвістичної відносності.